ARMENIA Journal. en langue Arménienne fondé à MARSEILLE en 1885

ԱՐՄԱՏԻ

ԼՐԱԳԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼՆ

ԲԱԺԻՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ամբողջ 31րդ տարեշրջանի (1915 օգոստոս–1916 յուլիս) բաժնորդագինն է 20 ֆրանգ. Թիւրքիոյ և Պարսկաստանի համար 10 ֆրանգ, կանխիկ։ Ամսական բաժնորդագինն է 2 ֆրանգ. Թիւրքիոյ և Պարսկաստանի համար 1 ֆրանգ.։ Նամակ կամ դրամ՝ ղրկել այս հասցէով.

M. PORTOUKALIAN
Directeur du journal *Armenia*
MARSEILLE (France)

ԼԱ ՏԱՐԻ
Թիւհ 16

1916 ՅՈՒՆԻՍ 14 Դ.
(Հ. Տ. 1916 Յունիս 1)

ՊԱՏՄԱՆՆԵՐ

Խմբագրութիւնը եթէ հարկ համարի, համառօտելով և կամ մասամբ միայն կը հրատարակէ իրեն ղրկուած գրութիւնները։ Պարտաւոր չէ վերադարձնելու չհրատարակուած ձեռագիրները։

Ծանուցումներ կընդունուին հայերէն և ֆրանսերէն լեզուով։

Ծանուցման 1 միջակ գիրը 1 սանդիմ կարժէ. 1 գլխագիրը 2 սանդիմ։

Les annonces en français et en arménien sont reçues au bureau de la Rédaction : Place Alexandre-Labadié ,17

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վրէժի ոգին. — 14.000 Հայ սպանուած Տրապիզոնի մէջ. — Հայանպատ ժողով Նիւ Եորքի մէջ. — Ռուս զօրքանակը Թիւրքահայաստանիմէջ. — Կարինի Առաքելոցն վարժարանը. — Վանի ապրիլեան կռիւներուն տարելիցին առթով. — Ժողով ըդին ենք պարտական. — Սիւիսի Հայերին համար. — Ֆրանսայի Հայ կամաւորներուն կեանքէն. — Լորտ Քիչնէր ծովամոյն եղաւ. — Ժամանակը 1 ժամ առաջ տարուաձ. — Պատերազմական լուրեր. — Զանազան լուրեր. — Նոր առացուած հրատարակութիւններ. — Ծանուցումներ. Բանասիրական (Շէքսպիրի երեքհարիւրամեակը)։

ՎՐԷԺԻ ՈԳԻՆ

Բաներ կան որոնց վրայ խօսիլը, անդրադառնալն իսկ ամօթով կը ծածկէ մարդս. բայց յաճախ կըսպասէ պատահի այդ ամօթի քօղը երբ կը տեսնես որ անոր ծնունդ տուող պարագայները փոխանակ բարեփոխելու, սրբագործելու հայ բնաւորութիւնը մարտիրոսագրութեամբ, ալ աւելի կը խորանան իրենց արմատները հայ ժողովուրդի հոգիին մէջ։

Հայերս վրէժխնդրական ոգի պակաս է այդ։ Այո՛, անդին, Հայաստանի լեռներու կողին, անհնար վրէժի բանակ մը, արիւնի սերտնդ մը որ իր տառապութեան մէջ կը բարձրանայ ու կը դիւցազնանայ, անդին վրէժխնդիրներ ալ որոնք պինաւորներուն առատ կըլլան և սակայն այս ամէնուն հետ կայ տակաւին առատ բանակ մ՚ալ անդին, անկորով, անվրէժ Հայերու. և այսօր այդ ժանդատած, փառած հոգիներու բանակը իր պղտեղութեամբը կը շարժկոի ու կառուցէ յաճախ հայութեան արիւնով մաքրագործուած հայրենիքի պատիւը։

Կարելի է՞ երեսակայել թէ այսօր տակաւին կան Հայեր որոնք թրքութեան անունը իրենի դերագոյն առնարզանք տալէ կը խորշին և ոչ միայն այդչափ, այլ ալ աւելի յառաջ երթալով զայն իրենց վրայ առնելու չեն վարանիր։

Արիւնները տակաւին չեն չորցած բայց անոնց անմեղութեան վրէժը յաւերժած է կարդ մը սուր հոգիներու մէջ. հոգիներ որոնց մայրերը և քոյրերը անդին մեր թշնամիներու ձեռքին մէջ կը քաշքշուին, կը ւկսուին իբրև մեծ խաղալիքներ. հոգիներ՝ որոնց եղբայրները, հարազատները անդին թիւրքերու դարշապարին տակ կը ճղլուին, կը հեւան, մերկապես կը մահանան չարաչար։

Ազգերը կապրին, թշնամիի դէմ իրենց վրէժխնդրութեամբ պէտք ազատ, ինքնիշխան կեանք կառուցանելով. իսկ մեր թշնամին մէկ օրուայ, մէկ տարուայ թշնամի չէ, այլ մեզ դարերու արիւնարբու ատելութիւն մը մերթ կատաղի, մերթ վայրենի, մերթ անգութ. ու այսօր տակաւին կան Հայեր որոնք չեն ջղագրգռիր թիւրք անուանին դէմ։

Մեծէ՞ այդ վրէժխնդրական ոգին պակասը չէր որ երկու Հայեր, Մարսէյլի մէջ, Գանդիլիէսի չքնդ արճարանների մէկէն դէպի փրանսական ատելիանատուն առաջնորդեց երբ անանք Հայերէն պիտակով հանդերձ առճակըլէն կը խօսէին իրարու հետ։

Մեծէ՞ վրէժի պակասէն չէր որ նոյն ցօրքի մէջ Հայ ուսանողները թիւրք ուսանողներու ատրքած ճաշասեղանէն եղբայրացան անմոռնալէն ատելութեան դէմ՝ Հայաստանի կրթատան համար պատրաստած խրախճանքին։

Բայց ատելի ատրատիլին կայ կարդ մը Հայեր այսօր իրր կատակելի կը տառապին Աժէրբի մէջ. ո՞վ է յանցաւորը, երբ մէկ քանիներ ժողովի համար կամաւոր արձանագրուելէ վերջ կը տեսնեն իրենց նոր կեանքի դժուարութիւնները, կը նախընտրեն «մենք թիւրք ենք» ըսել և երթալ դերի նեղութեան կիզրոնավայրը և ապրիլ իրենց դահիճներու հետ կողք կողքի։

Քանի՛ քանի դատավարական վախ հոգիներ որոնք կը պժգան այս կարգի սուր, ազատ սիպերէ,այսօր իրենց մէկ քանի թալատիրա, անզգայ արիւնակիցներու մեղքը կը քաւեն նոյն դերութեան մէջ։

Մեզ հիւրընկալող ֆրանսական կառավարութիւնը դիւրութիւն չունի ամէն Հայու որոնի մէջ մտնելու, քննելու զննելու և անմեղ ու ատոյգ բարեկամները դատելու. հետևաբար մէկ քանի սպանդներու սասրնութեամբ կը տաժեն մեզ դպացումներով ապրած այն կարիճ Հայերն ալ որոնք կարծք կատան ընդհանուր թշնամին դէմ ոչ Հայատանալ թշնամին է։

Նման պարագաները յիշելու կամըչնայ մարդ. բայց անդին կան այնպիսիներ որ այդ պարագաները առեղծելու չեն ակնածիր, չեն կարմրիրիր։

Դիւրին չէ ազգի մը պատուին հետ խաղալ, ազգի մը որ պատուի նախանձախնդրութեան համար այնքան չարչարուած է, կը մարտիրոսանայ և պիտի տառապի ալ տակաւին։

Մեր սրտին, մեր հոգիին մէջ տեղ չունին այն վատագինները որոնք մեր արատաբեր թշնամիներէն աւելի վտանգաւոր են և տանելի։

Մեզ ինչ որ թիւրքական է, պէտք էր տանելի ըլլար իւրաքանչիւր Հայի սրտին համար թիւրքիան մեր պերճախոսն է, մեր գաղան ըզկատղը. պէտք է պիտանիք տալ մեր թշնամին, մեր հայրենիքը կործանել ուրիշ համար. բայց ինչ ըսել այն անձնասէր, մեզ անարժաններուն որոնք իրենց ցուցադրած գծած ախպարներով կը նախատինեն իրենց կողքին Հայ պատիւը բարձրացնող խոյանքը։

Պէտք է սթափիլ. պէտք չէ անտեսանել պատճառները ու Հայաստանի պատուին համար հեղեղուած արիւնները պէտք չէ թանձրացնել։ Պէտք է վրէժխնդրութիւն հայրենիքի պատուին համար, հայրենիքի վերականգնման համար։

14.000 ՏՐԱՊԻԶՈՆՑԻ ՀԱՅ ՍՊԱՆՆՈՒԱԾ

Փարիզի Le Journal օրաթերթի յատկապես կոչուած եւ Թիւրքահայաստան ղրկած թղթակիցը, Տ. Անրի Պարպի (M. Henri Barby), Տրապիզոնէն հետեւեալը գրած է իր լրագրին։

Յաջորդին Տրապիզոնը առնելը պիտի թիւր ատոր խնամալու թէ անցած տարի այս միջոցին ի՞նչ անցած պարձած է այդ քաղաքի մէջ երբ թիւրքերը պատերազմին թեամբ և առանց քաշուելու՝ գործի ձեռնարկին հայ ժողովուրդը բնաջինջ գործնելու համար։

Պատերազմէն առաջ, Տրապիզոնի մէջ 60էն 65 հազար բնակիչ կար, որոնցմէ 18 հազարը Յոյն և 14 հազարը Հայ, մնացածը Թիւրք։

Քաղաքին բազդը սրտյոյզ կերպով կախուած է Գարա-Տէրէի մէջ, 20 վերստի չափ ատելի դէպի արեւմտեան կողմը ուր իջան Սեւ ծովի նաւահարմին փոխագրած առաջ զօրքերը։

Ապրիլ 16էն ի վեր, տեղական թիւրք իշխանութիւնները հրամայած էին քաղաքը պատրկել։ Իրենք իսկ, ինչպէս նաև ոստիկանը, նոյն օր մեկնած էին դէպի Սամսոն։ Մինոյն ժամանակ զօրքերն ալ մասամբ մը կը քաշուէին դէպի Բարերդ և Ճանիկերքի երկաթուղիի կայարանի նահանգապետը։

Ապրիլ 18ին է որ Ամերիկեան Միացեալ-Նահանգներէն հիւպատոս Պատուելի Գրաւ Փորտ խնդրանքով Ռուսերը եկան քաղաքը գրաւել որ անիշխանութեան ենթարկուած էր։ Այդ ժամանակն է որ ես կրցայ լրացնել իմ հարցաքննութիւնս կատարածներին վրայ։

ՎՐԷԺԽՆԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԲԱՐԵՐԱՐՈՒՄՆ Է ՈՒՆՃԱՆ ԱՂԱՏԱ ԱՒՊԵՐԸ ՆԱԽԱՏԱՏԱՐՄԱՆ

Թափառական արիւնները, գիւցազնական թէ անմեղ, կը բղաւքին. և վայ անոնց որոնք նախատինքը կը պատճան այդ նահատական արիւններուն։

Թ. ԵՂԻՇԷ

Թիւրքերը Սարըղամիշի իրենց պարտութենէն յետոյ պինամաւ ըրին — արդէն նոյն բանը գրած եմ ուրիշ վիլայէթներուն համար ալ — բոլոր քրիստոնեայ վէնաւորները, Յոյն թէ Հայ, Զանոնք զրկեցին աշխատացնելու Տրապիզոնէն կիւմիւշխանէ տանող ճանապարհին վրայ, ուր դրէթէ ամէնքն ալ մեռան անօթութենէ կամ կլիմայի խստութենէն չարչարուելով։

1915 յունիս 28ին հրաման տրուեցաւ բոլոր հայ ժողովրդին որ մինչեւ հինգ օր հեռանան Տրապիզոնէն, Միևնոյն ժամանակ թիւրք իշխանութիւնները ձերբակալել տուին հարիւրի չափ նշանաւոր և ուսեալ Հայեր, որոնք առանց ոեէ պատճառի ձերբակալուեցան, չարչարանքներէ ենթարկուելէ յետոյ ծովը նետուեցան։

Երբ որշեալ պայմանաժամը լրացաւ, ձերբակալեալ Հայերը ոչ քարով փոքրիկ խմբերով։ Եւ իսկոյն, երբ քիչ մը յառաջացան, պատուիրեցին նոյն ու առանգարձները ակռան, նոյն իսկ քաղաքին դռներէն ակռած, Ճէնիկլիի ժամ, անպատմելի սոսկալի տեսարաններ տեղի ունեցան. Աւլրերը, իրենց ընտանիքներէն զատուելով, կատղեցան. զաւակները, իրենց ծնողներէն խլուելով, ծովը նետուեցան. կիները, օրիորդները բռնաբարուեցան. իսկ անոնք որ դիմադրելուն կամ չանալուն վախնալով լեզուները կտրեցին. Զոհերին պառաւներ և պառաւ ապրակներն այնչափ սոսկալի էին որ շատ հեռուէն կը լսուէին և Տրապիզոնի յոյն բնակիչ մը, Տօքթէօր Մէզաքտա, այդ սրտաշարժ սոսկալի ձայներէն խեղթեցաւ։

Միայն 8 տարեկանէն վար տղայներին խնայուեցաւ։ Որոշեցին պանդխտութեան պատկանող Թիւրքերի ընտանիքներուն մէջ. յետոյ այդ սրտցաւը որ ընդլայնելով, առանց խտրութեան բոլոր թիւրք ընտանիքներուն տալն, նոյն իսկ և Յոյներուն։

Քիչ յետոյ սակայն հակահրաման մը եկաւ և յոյն ընտանիքներէն յետսին անանց արտասահման պայմանեցաւ, Յոյներէ Աւետարանչական հիւպատոս Տ. Գրաուֆօրտ արտօնութեան ժամանակ մը իրենց քով պահելու, առաջինը 200 և երկրորդը 300 տղայ. բայց յանկարծ օր մը, անոնց քով պահուած տղաներն ալ տալին, կատաղութեան հակադրմեան տակ բացուած անուանական ցուցակներուն մէջ դնելու համար պատճառ։ Հոն խեղճ փոքրիկները չատեր խնամքէ ու անուշդէ զրկուած մեռան։ Աւետարանչին և հիւպատոսին բացուքին վրայ, տեղական իշխանութիւնները յայտարարելով թէ կլիմայի վատասպառութիւնն է պատճառ եղած այդչափ շատ աղջոյներէ մեռնելուն, պատճառ քաղաքէն դուրս դրկուին և վերջնականապէս ազատուեցան անոնցմէ, ամէնքն ալ կատրել տալով։

Տրապիզոնի ոչ մէկ Հայի խնայուած է կամաւ. յոյն կամ թիւրք բարեկամներէ տուներին մէջ ապահանումները քաշքշելով դուրս հանուած և սպանուած են։ Բարեկեցիկ գտնակարգէն 150ի չափ մանկամարդ աղջիկներ յանկարծ էին պահանջուած Յոյներէ առաջնորդի պաշտպանութեան չնորհով, երբ այդ խմացան Թիւրք իշխանութիւնները, զինուրական ուժով զուրս հանել տուին իրենց պահուըտած տեղերէն և խեղդամահ ըրին փողոցին մէջտեղ, մի քանին նոյն իսկ առաջնորդարանի դրան առջեւ։

Վերջապէս, պէտք է յիշատակեմ նաև Հայերէ առաջնորդ Գեր. Թորթեանի սպանուիլը, որ պատարանի առջեւ ներկայանալու համար էլրզրում կանչուած լինելով, ճանապարհին սպաննուած է։

* * *

Տրապիզոնի կատարածներէն սոսկութեան չանցանքը կը ծանրանայ մանաւանդ երեք անձերէ վրայ, մէկը Թիւրք և երկուքը Գերմանացի. կազմակերպողները ատոնք են եղած։ Այդ երեք անձերն են

Նայիլ պէյ, Տրապիզոնի «Միութիւն և Յառաջդիմութիւն» (Իթթիհատ) կոմիտէի նախագահ.

Շպանձէ, Գերմանացի Թնդանոթաձիգ սպայ.

Շուլէնպէրգ, գերմանական նախկին հիւպատոս Թիֆլիսի։

Զարդարարներէ վայրենարարոյ խառնուածքին մէջ իրենց կատարութեամբ նշանաւոր հանդիսացած են չէմանները, գինալրները (Ժանտարմ) և Տէյնմէ Թիւրքերը։

Գործուած անպիտանութիւնները այն սոսկալի եղեր են որ նոյն իսկ իսլամ ժողովրդի մեծամասնութիւնը սարսափահար գարձեր և վայրագ է. այնպէս որ, գոնէ առաջին օրերը չանացեր են փրկել մէկ քանի զոհեր, Էշատիր Օղլու ազգ.

տեղեկութիւն և Հայերէն ու Ամերիկացիներէն ժողովրդական հանգանակութեամբ հաւաքուած է 26.000 ոսկւոյ որէ 20.000ը ժողովի նախագահ Մր. Տաճ ինք նուիրած է վիհանձն առաջնորդաց թեամբ. 2.000 ոսկւոյը Տ. Պատրիկ Արքեպիսկոպոսեան, 1.000ը Տ. Ալպէրթ Թէլֆեան, 1.000 Տ. Տիգրան Մարգիսեան և 1.000 ոսկւոյ Հայը։

ՕՍՄԱՆ ՉՕՐԱՒԱՆԱԿԸ ԹԻՒՐՔԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

(Պաշտօնական հեռագիրներ)

Պետրոգրադ, 9 յունիս

Տրապիզոնի երկրամասին մէջ, մեր խուզարկու զօրքեր տեղական ըրին Թիւրքերը Հորդոքոփս գիւղի հարաւակողմը գտնուող վանքէ մը։

Կիւմիւշխանէի ուղղութեան մէջ, մեր յառաջապահներ արշաւանք մ՚ըրին Թշնամիի դիրքերուն մէջ, գերիներ բռնեցին եւ ռմբարձակներ, զէնքեր, ռազմամթերք եւ վրաններ գրաւեցին։

Մեր հրաձգութեամբ յետ մղեցինք Թշնամիին փորձած հակայարձակումը։

11 յունիս. — Տրապիզոնի երկրամասին մէջ, մեր յառաջապահներ տեղական ըրին Թշնամիին Բլադանա քաղաքի արեւմտեան կողմը բռնած դիրքերէն։

Թիւրքերի հակայարձակում մը յետ մղուեցաւ, մեծ կորուստներ պատճառելով իրենց։

Կիւմիւշխանէի ուղղութեան մէջ, մեր զօրամասեր գրաւեցին մեր հակառակորդների խրամատների առաջին գիծը։

Տիարպէքիրի ուղղութեան մէջ, մեր զօրքեր յառաջացան. գերիներ բռնեցին եւ ռազմամթերքի մնտուկներ խլեցին։

ԿԱՐԻՆԻ ԱՆԱՆԱՄԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ

վհ. կաթողիկոսը իբրեւ պատուական Հոգաբարձու կարգին Անան-

Աշխարհի ընծայած պատկները. ով վեհ աչքեր
Որ բոլոր ժամանակներու համար ունիք արտասունք եւ ճիճաղ.»

Պետք չէ ինձի այս բանիրան ու գեղեցիկ դնահատութեան ու գովեստին վրայ բան մ՚աւելցընել. միայն կը փափաքիմ ապրեցնել թէ Անգղիացի ուսեալ մարդիկ գիտեն պատուել իրենց ազգը ու ցեղը, պատշաճ կերպով պատուելով իրենց հանճարեղ զաւակները թէ՛ անոնց կեն-

դանութեան առեն և թէ անոնց մահուընէ վերջը ու անթաղում պահելով անոնց յիշատակը և ոգեւորութեով անոնց. աւանդած սկզբունքներէն ու խրատներէն և հետեւելով անոնց բարի օրինակին։ Այս է ճշմարիտ ազգասիրութիւնը։ Այսպէս է որ Անգլիացիները տարած են իրենց աշխարհակալ գաղթականութիւնները ու հաստատեցին միլիոնաւոր ժողովուրդներուն վրայ իրենց տիրապետութիւնը։ Իսկ երբ թերացան ինքզինքին զրոսանքի ու անհոգութեան տալով և մոռցան իրենց անձնական ու հանրային բարձր պարտականութիւնները, դիրենք պարտաճանչութեան համար արթնցընողներ ու ոգեւորողներ ալ չգտան։ Եւ Շէքսպիրի երեքհարիւրեակի տօնախմբութիւնը այդ հանգամանքը ունի ու այսօր Անգլիոյ պատիւը, ազատութիւնը, շահը ու գոյութիւնը պաշտպանելու համար հինգ միլիոն Անգլիացիք դրօշի տակ կոչուած են որոյ նախընթաց օրինակը այս երկրի պատմութեան մէջ գոյութիւն չունի։

Կ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ամար վարժարանին՝ գիմեր է Կովկասի փոխարքայ Նիկոլա մեծ դուքսին, խնդրելով որ իրաւունք արուի Անանասարեան վարժարանի տեսուչ Տ. Գ. Աբելեանին և ուսուցիչ Տ. Ս. Խաչատուրեանին կարին երթալու և նոյն վարժարանի բռնագրաւած քի մասին հոգածութիւն ընելու։

վեհափառի միջնորդութիւնը յարգուած լինելով Նիկոլա մեծ դուքսէն, Տիարներ Աբելեան և Խաչատուրեան փետր. 17/1 մարտին կովկասէն մեկնած են դէպի կարին։

ՎԱՆԻ ԱՊՐԻԼԵԱՆ ԿՌԻՒՆԵՐԻ ՏԱՐԵԼԵՑԻՆ ԱՌԹՈՎ

Թիֆլիսի մէջ Տ. Տիգրան Նազարեանի հրատարակութեամբ լոյս տեսնող Վան-Տոսպ շաբաթաթերթի՝ որի մէջ գրուելերը մեծ մասամբ վանցիներ են, ապրիլ 28ի Թիւը պատկերներով զարդարուած եւ ամբողջովին նուիրուած է 1915 Թուականի ապրիլ ամսի Վանի հերոսական կռիւներին որոնց նկարագրութիւնը անկարելի է որ Հայ մը կարդայ առանց յուզուելու, ոգեւորուելու եւ իր հաւատքի մէջ հաստատուելու Թէ Հայ ժողովուրդը իր միաբանութեան մէջ հրաշքներ գործելու ընդունակ ժողովուրդ մ՚է որի ապագային վրայ կարելի է վստահութիւն ունենալ։ Իրրեւ ապացոյց Հայերի համերաշխութեան հրաշագործութեանը՝ այստեղ կարտատպենք վան-Տոսպի յիշեալ Թուէն *ժողովրդին ինք պարտական* վերնագրով կարճ ու կորուկ լօդուածը, գրուած Տ. Փանոս Թէրլեմէզեանէ որ կուսակցական մոլեռանդութեան ախտէն չվարակուած գործիչներէ մին է։

ԺՈՂՈՎՐԴԻՆ ԵՆՔ ՊԱՐՏԱԿԱՆ

Չին պարսիկները, նախնական ժամանակներուն, այժմեան վանի շրջանըվասպուրական են անուաներ, որ կը նշանակէ վեհորդիք կամ քաջորդիք։

Անցեալ տարուայ կռիւները կազացուցին որ նախնի քաջորդոց սերունդը չէ ապառաճ։ 915ի գարնան ուրախ օրերուն, վանեցիք երգելով կը կռուէին Թիւրք քանակին դէմ, բացարձակօրէն անհաւասար ուժերով։ Կը կռուէին երդուածքներով, ատրճանակներով, որսի հրացաններով, եւ կը դիմադրէին Կրուպի Թնդանօթներուն, որովհետեւ հաւատքը իրենց կուրծքերէն պրծնզէ պատնէշներ կերտեց, եւ հաւերաշխ ու անմնուէր գործունէութիւնը յոյսի առաջնորդող ջահն եղաւ։ Փառաւոր կերպով դիմադրեցին անոնք խաւարի ճնուանդ կերբերոմներուն։

Ա.րդ կռուի պանծալի օրերուն՝ գիւղացին գիշեր եւ ցորեկ խրամատներ կը փորէը,մի քանի գիւղացի քահանաներ եւ վարդապետներ առիւծաշունչ երիտասարդութեան կողքին կը կռուէին, 4–5 տարեկան երեխաներ տեսայ, որոնք, գետինը փիճկորելով, Թշնամու գնդակները կը հաւնէին հողերու մէջէն ու մեզ կը բերէին, որ այդ օրերուն ստեղծուած զինամթերքներու մէջ ձուլուէին եւ պատրաստուէին նորէն Թշնամուն վերադարձնելու համար։ Կնիկներ կային, որոնք՝ գնդակներու տակ՝ դիրքեր կերթային, քաջալերելու եւ օգնելու համար։ Սպանուած եղբայի դժբախտ մայրը ամեն օր իր ունեցած երկու այծերը կը քշէր դէպի դիրքերը եւ այնտեղ կը կթէր ու կաթը մարտիկներուն կը հրամցնէր։

Բարեկեցիկ մարդիկ գիտեմ, որոնք, ուսուցիչներու ղեկավարութեամբ, փամփուշտաբեռ ջորիներ կը քշէին, վիրաւորներ կը փոխադրէին, վառօդարանի, Հայթայթիչի մէջ կաշխատէին, գիշեր ու ցորեկ։ Ամերիկացիներն իսկ՝ յաճախ՝ ճաշելու եւ քնելու ժամանակ չունէին, վիրաւորներու, հիւանդներու եւ քաղաքն ապաստանած գիւղացիներու կարիքներու մասին աշխատելով։ Մի փոքրիկ խանութպան, «վարժապետ» մականուանեալ, Ա.բարուց Թիւրքաց զօրանոցը հրդեհեց եւ բոցերէն լուսաւորուած հրապարակի միջով, Թշնամու գնդակներու տակ, « Ամենայն տեղ մահը մի է » երգելով վերադարձաւ։

Պատանիներէ կազմուած երաժշտական խումբը գրոհի ենթարկուած դիրքերը կը սլանար, ոգեւորելու համար... ։ Ո՞ր մէկն ասեմ. միթէ՞ բաւական չեն վերի օրինակները ապացուցանելու, որ բացարձակօրէն Ժողովրդական պատերազմ էր սա եւ որը այս ու այն կուսակցութեան եւ անհատներու վերագրելը հիմնովին Թիւրիմացութիւն մ՚է։ Ամենքը իրենց բաժին աշխատանքն ունեցան եւ ուս ուսի կռուեցան։ Պատի՞ւ այդ անմնացեալ ժողովրդին, որ հայի պատիւն ու մեր կեանքն ազատեց։

Փ. ԹԷՐԼԵՄԷԶԵԱՆ

23 ապրիլ Թիֆլիս

ՍԻՒՍԻ ՀԱՅԵՐԻՆ ՀԱՄԱՐ

Ազնուն Հայոց Կաթողիկոսի կողմէն իր դեսպանական Տ. Տիրայր վարդապետ գրութեամբ մը յանձնարարեր է Սիսի Լպան քաղաքը ուսանող և Էջմիածնի միաբան Տ. Աբէլ վարդապետին որ ժընեվի Հայ գաղթի խնդրանքին և վհ. Կաթողիկոսի կարգադրութեան համաձայն՝ չորս օրեր Ս. պատարագ մատուցանէ ժընեվի մէջ, յորդորէ ժողովուրդին ապօթասուն ունենալ տագնապական ժամերգութեան համար և քարոզներով փառ պահէ ժընեվի Հայ ժողովրդի սրտին մէջ հայրենիքի և Հայասաանեայց Եկեղեցիի սէրը։

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՀԱՅ ԿԱՄԱՒՈՐՆԵՐԻ ԿԵԱՆՔԻՆ

Սիսի Պէլ Ապէա, 5 յունիս 1916

Ինը ամիսէ ի վեր կը գտնուիմ Ազիզիէի Սիսի Պէլ Ապէա քաղաքը։ Ա.յստեղ խմբուած Հայ կամաւորներուս թիւը օրըստօրէ բարձրանալով 50ի հասած է այժմ։

Գալով մեր կեանքին, իրր Թիւրք կը սպասցնեն մեզ այստեղ։ Ընչուշտ ամէն օր պիտի զարմանայ թէ ինչպէս Հայերը իրր Թիւրք կը նկատուին. անդին Հայ ազգը կատորուելով փճանալու վրայ է Թիւրք չլինելուն համար և իր արեան բաղդը աշխարհի կը թնդացնէ, իսկ Ֆրանսան միթէ՞ դեռ անկարող մնացած է Հայը Թիւրքէն զատելու։

Ո՛չ, ո՛չ, Ֆրանսան հակցած է և կուզէ զանազանել Հայը Թիւրքէն։ Ցանցանքը մեր կարգ մը թեթեւամիտներուն է որոնք պատճառ դարձած են կառավարութեան միտքը պղտոռելու։ Առանք չամչնալով իրենց երիտասարդ հասակէն, կը ջանան այժմ խոյս տալ մահուան երկիւղէն և իրենց նպատակին հասնելու համար կը փառաբանեն որ թէև իրենք Հայ անուն կը կրեն բայց Թիւրք են. և այդպէս յաջողած են վերստանձնել այն հագուստները որ յատկապէս պատերազմի համար արուած էին իրենց։

Իսկ մեզ ցաւալով Հայերս թէև մեր Հայութիւնը և Հայուհիներս մարդկութիւնը վտանգելով դիմումներ ըրինք՝ ազատագրելու համար, բայց նկատեցինք որ մեր վրայ կը նային տակտին իբր Թիւրք և հետեւապէս անվտանգելի պինեարներս վրայ, ինչու որ անգամ մը իրենց վստահութիւնը խախտեր և ապիկ գիծէն դուրս ելիր էր գործը։ Սակայն մենք չդադնեցանք դիմումներ ընելով բացատրութիւններ տալէ և վերջապէս ընդունեցին գոհացում տալ մեր փափաքներուն, խոստանալով որ պատիք խումբին հետ մեկ պետի ազատիկն ազգանականը, ինչ որ հաստատական է։

Դժբաղդութիւն մ՚է մեզ համար որ, մեզի աչ չատուալ բայց մինչեւ իսկ 3-4 Թեթեւամիտ, վատանատ և ազգուրաց երիտասարդներու պատճառով դատապարտուած ենք մենք ալ 9 ամիսէ ի վեր այստեղ կարնիզանի կեանք վարելու և պնակ լիզելու աշխատանքին մինչդեռ մեր Հայրենիքի աղիողորմ ազգերը կը պատազրեն մեզ զէն ի ձեռին ազատագակաւը պանուիլ և քաջարար կռուելով վրէժ լուծել մեր Հայրենի աշխարհի քայքայման չանացող թշնամիէն։ (1)

Ա. ՂԱԶԱՐԵԱՆ

ԼՈՐԴ ՓԻՇՆԷՐ ՅՈՎԱՄՈՅՆ ԵՂԱՒ

Անգլիոյ պատերազմական նախարար Լորդ Փիշնէր, Ռուսիոյ Ցարի հրաւէրին համաձայն, «Համբիր» զրահաւոր յածանաւով Արխանկէլ կերթար իր ապայակոյտի անդամներէ մի քանիին հետ, ուրկէ պիտի անցնէր Պետրոգրադ, պատերազմական խնդիրներուն վրայ խորհրդակցելու համար։ Յունիս 5ի երեկոյին ժամ 8ին առնուեր, Օրքնէ (Սկովտիա) կղզիներուն մօտ գտնուած առեն, ականի մը զարնուելով չոգենաւը ընկղմեցաւ։ Ծովը չատ փոթորկալից էր նոյն միջոցին։ Հազիւ 12 անձեր յաջողեցան ազատուիլ։

Լորդ Փիշնէրի կորուստը մեծ աղէտ մ՚է։ Բայց անգլիական ազգը կարող է յարուցանել նոր Փիշնէրներ։

(1) Այս նամակի մէջ պատմուածը այնքան ղայրացուցիչ է որ կը դժուարանանք հաւատալ և չենք հրատարակեր եթէ գրողի անկեղծութեան վրայ հաւատք չունենայինք։ Յիշեալ ազգուրաց երիտասարդներուն անուններն ալ տրուած են նամակին մէջ. բայց մենք այդ և ուրիշ մի քանի կտորներ յապաղել պատշաճ համարեցինք, գէթ առայժմ։

ԽՄԲ.

ԺԱՄԱՆԱԿԸ ՄԷԿ ԺԱՄ ԱՌԱՋ ՏԱՐՈՒԱՆ

Այսօր, չորեքշաբթի, երեկոյեան ժամը 11ին, ամբողջ Ֆրանսայի մէջ ժամացոյցները մէկ ժամ առաջ պիտի առաւին որով ժամը 12(կամ24, այսինքն կէս գիշեր) պիտի հաշուուի. այնպէս որ անոնք որ այսուհետեւ ժամը 7ին գործի կը սկսին կամ 7ին կը վերջացնեն գործը, հին հաշուին համեմատ 6ին ըրած պիտի լինին. Այսպէս իւրաքանչիւրը ամէն օր մէկ ժամ աւուեսական լոյսէն խնայողութիւն ըրած պիտի լինի շուտ պառկելով և շուտ երեսելով, որ թէ՛ խնայողական և թէ՛ առողջապահական է և միանգամայն հայրենիքի պաշտպանութեան համար պահեստի կը յատկացուի ածուխի և քարիւղի մեծ քանակութիւն մը որ մինչև այժմ անօգուտ կը վատնուէր լուսաւորութեան համար։

Օրէնսդիր ժողովի այս որոշումը յունիս 15էն սկսած մինչև այս տարիի սեպտեմբերի վերջ պիտի գործադրուի։ Արդէն Գերմանիա, Անգլիա, Իտալիա և այլ երկիրներ սկսած են այսպէս վարուիլ։

ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Վէրտէնի առջև Գերմանները դէմ էին 4 ամսէ ի վեր իրենց կրած ահագին զոհողութիւններուն փոխարէնն՝ դեռ հաղիւ կրցան յունիս 8ին պրաւել վ.օի ամբոցը որ ամբոց լինելէ զատ հաստատ և ալ, հարթ ու հաւասար գետին մը դարձած և իր ռազմական նշանակութիւն կորնցուցած լինելով։ Այժմ պէտք է որ դահճապետ իշխանը Սուվիլի, Դաւանի, Պէլվիլի ամբոցներն ալ պրաւել կարենայ որ յետոյ Վէրտէնի բերդին հասնիլ, ինչ որ կարելի չեւ բիր աչքի առջև ունենալով Ֆրանսացիներուն մինչև այժմ ցոյց տուած դիմադրական անպարտելի ոյժը։

***

Թէ ի՞րը Դաշնակիցները, ինչպէս կըսուի ժամանակէ մ'ի վեր, միտադրին յարձակողականի պիտի ձեռնարկեն, այդ մասին չէ կարելի ճիշդ և որոշ բան մ'ըսել. բայց այս յայտնի է որ պատերազմական միտքին խորհրդակցութեան և գործակցութեան կարիր կան իրենց մէջն և պատերազմներ եղած են։ Լօրտ Քիչնէր խորհրդակցութեան համար Պետրոգրատ կերթար և այս օրերը Ֆրանսայի պատերազմական և ծովային բարձր անձնաւորութիւններ Լոնտոն գնացին ու խորհրդակցութիւններ կատարելով վերադարձան։ Ֆրանսայի և Պելճիքի մէջ գտնուող անգլիական զօրաբանակը հետզհետէ չատ զօրացած է և իրենց հրամանատարը սըր Տուկլաս Հայկ, որ քիչ խօսող բայց քաջաբար գործող զինուորական մ'է, յայտարարած է թէ յարձակման համար իր գրգիռը ներ արդէն կազմած և իր պատրաստութիւններ սեսած է և կը սպասէ իրեն համար որոշուած ժամի հնչելուն որ ինք ալ ուժով գարնէ և յառաջանայ։ Յայտնի է որ երբ զօրավար Հայկն է խօսողը, կարելի է վստահիլ իր ըսածին։

***

Ռուսերը հակայաքայլ կը յառաջանան Աւստրիայի մէջ այնպէս որ աւստրիական զօրաբանակը, իր ամբողջ պատրաստութիւններուն և ինքնավստահութեան հակառակ, յանկարծակիի եկած և շտապած կաճապարէ նահանջել, բազմաթիւ ռազմամթերք, թնդանօթ և գերիներ թողլով Ռուսերի ձեռքը։ Պետրոգրադէն յունիս 12ին արուած պաշտօնական հեռագիրը կհմացնէ որ մինչև այդ օր զօրավար Պրուսիլոֆի բռնած գերիներուն թիւը հասած է 115.000ի (113.000 զօրք և 1.700 սպայ) և կը շարունակէ դեռ իր յարձակողականը, հետապնդելով թշնամին։ Գերմաններէ ղրկած օգնական զօրքերն ալ չկրցան օգտակար դառնալ Աւստրիացիներուն։ Ռուսերը առած են Լուձք և Տուպնօ քաղաքները և այժմ Լվովկէրկի արուարձաններուն մօտ կը գտնուին։ Ջերնովիչի ուղղութեան մէջ, դէպի Ռումանական սահմանագլուխ, իրենց յառաջացումը Ռումանիոյ մէջ ուղղութիւն սկսած է պատճառել։

***

Աւստրիացիները, որոնք մեծ պիտի կեղծատացնելով Իտալիոյ վրայ յարձակիլ սկսած էին, այժմ Ռուսերի առաջկալ և ահեղ յարձակումէն չփրթած, ստիպուած են իրենց ուշադրութիւն ուրիշ տեղ դարձնել։

Իտալիոյ Նախարարութիւնը իր հրաժարական ատաս, տեսնելով որ Երեսփոխանական ժողովի մեծամասնութիւնը չուզեր բացարձակ վստահութիւն տալ իրեն։ Ան համաձայնութիւնը պատերազմական չէ այլ վարչական։ Նախարարապետ Տ. Սալանդրա ուզէր անկախ դործադրութիւն մ'ունենալ կուզէր այս միջոցին մինչդեռ երեսփոխանութիւնը կազմէ իր հակառակութեան իրաւունքը լիովին գործածել։

ՉԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ֆրանսայի կառավարութեան անդամներէն Տիարներ վխիանի և Ալբէր Թոմա երանք Պետրոգրատ գնացած էին, մայիս 30ին փարիզ վերադարձած են Աբիսանեկի ճանապարհով։ Իրենց դիմաց ըրագրական ներկայացուցիչներուն չատ գոհատով կը խօսին սուս կառավարութեան պատերազմական ոյժերուն պատրաստութիւններուն և ժողովրդի տրամադրութեան վրայ։

— Ռուսիոյ Պետական Դումայի անդամները յունիս 2ին Ֆրանսայէն գնացին Իտալիա ուր չեխ ընդունելութիւն եղաւ իրենց։

ՆՈՐ ՍՏԱՑՈՒԱԾ ՀԱՅԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Les Arméniens et les Jeunes-Turcs. « Les massacres de Trébizonde »։

(Դրօշակի խմբագրութիւնը Ֆրանսերէնի թարգմանելով հրատարակած է Ռուսիոյ Քաղաքներէ Մէկուքեան Ներկայացուցիչ իշխան Ա. Մ. Արղութեան երկայնաբազուկին Տրապիզոնէն վերադարձին տուած գեկուցումը որի հայերէնը հրատարակուած է Ազբէնիոյ նախորդ 2 թիւերուն մէջ։

Դրօշակի խմբագրութիւնը նոյն զեկուցումէ վերջ աւելցուցած է նաև Տրապիզոնցի նաւավար Գրիգորի Տրապիզոնէն իր բարեկամ Ե. Մուքեանի ղրկած նամակին թարգմանութիւնը։)

***

Comment un drapeau sauva 4.000 Arméniens. Librairie Fischbacher. 33, rue de Seine. Paris

(Սէնիոյի 4.000 կարիճ հայերուն Ֆրանսական մարտանաւերուն միջոցով եղիպտոս ապաստանելուն պատմութիւնն է, պատ. Տիգրան Ալդըճեանի։ Այս տետրակը կը ծախուի յիշեալ պրաւճառին մօտ 20 սանդիմի։

Նոյն պատմութիւնը հրատարակուած է նաև Լ. Տուժէրկի L'Arménie դրքին մէջ — երես 186-193։)

***

Ա. բարատի (Լիմասոլի հայրապետական Աթոռի պաշտօնաթերթ) յունիսի և փետրուար միացեալ թիւը լոյս տեսած է։

«Արարատ»ի խմբագրութեան պաշտօնը, որ Տ. Բարգէն վարդապետի մահով թափուր մնացած էր, ժամանակաւորապէս յանձնուեր է վ.ե. կաթողիկոսի դիւանապետ Տ. Տիրայր վարդապետին։

«Արարատ»ին մէջ հրատարակուած պաշտօնական որոշումներէն և պատմական, բանասիրական և այլն յօդուածներէն դատ՝ կովկաս ապաստանած հայ գաղթականներուն համար աշխարհի զանազան կողմերէն հանգանակուելով Աժնան Հայոց կաթողիկոսին ղրկուած դումարներու հաշիւն ալ հրատարակուած կը տեսնենք։ Հանգանակութեան սկզբէն մինչև 1916 փետրուարի վերջ ղրկուած հասոդումարն եղած է մէկ միլիոն ութ հարիւր հինսուն հազար երեսուն երկու րուբլի և 69 կոպէկ։ Այդ հանգանակութիւնները չատ տուղներէն եղած են։ Լանտանի Հայերը կամ ուրիշ ճիշդ՝ Հնդկահայերը, որոնք հետզհետէ Լանտոնէն